

Наукові інтереси: методологія навчання клінічній лабораторній діагностиці при захворюваннях різних органів та систем людини у закладах вищої медичної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ABUVATFA Sami – senior lecturer of the Department of Internal Medicine No. 4 of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: methods of teaching human anatomy, psychological aspects of teaching the discipline of human anatomy in medical universities.

GLUKHOVA Olena Illivna – assistant of the Department of Epidemiology and Infectious Diseases of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: the method of studying epidemiology and infectious diseases in higher educational medical institutions, the main directions and mechanisms of reforming the system of advanced training of cadet doctors.

STRIZHAK Nina Volodymyrivna – senior lecturer of the Department of Epidemiology and Infectious Diseases of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: teaching methodology of clinical laboratory diagnostics for diseases of various human organs and systems in higher educational medical institutions.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2023 р.

УДК 37.02

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-209-137-143

БЕЗЕНА Іван Михайлович –

кандидат філософських наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального вищого навчального закладу «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7169-2038>

e-mail: ivanbezen@ukr.net

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ: ВІД ІДЕЇ ДО ГОТОВОГО ПРОДУКТУ

У статті проаналізовано процеси шкільного підручникотворення з історії та їх експертизи, що проходять в Україні. «Нова українська школа» окреслила ключове питання про осучаснення Державних стандартів шкільної освіти, змісту освітніх програм та підручників, які орієнтовані на формування освіченої особистості нової цифрової епохи. Особливої ваги набуває підручник і інтелектуальний процес його творення це питання стратегічної ваги, так, як це навчальне видання, проіндексоване державою і призначене для розвитку здобувачів освіти. Актуальним в окресленому процесі є питання підготовки і створення підручників, які сформовані на об'єктивних історичних фактах, подіях, відомостях, які сприятимуть дослідницькому розвитку особистості шляхом впровадження новітніх виховних та дидактичних технологій, будуть підвищувати розуміння історичних процесів і розвиватимуть інтерес молоді до вивчення вітчизняної та світової історії.

Шкільний підручник залишається найвагомішим інтелектуальним продуктом зорієнтований на ефективну освітню діяльність особистості, який впливає на формування загальнолюдських ціннісних основ, розвиватимуть суспільну свідомість та активну громадську діяльність. Концептуально і змістовно шкільний підручник потребує періодичного оновлення за державною ідеологією та цільовим змістом. Нажаль, склалась негативна ситуація, коли шкільний підручник нагромаджений багажем інформації із застарілими концептами, змістовим наповненням (інформаційним, візуальним, методичним та технологічним) та слабкістю дослідницького блоку практики освітньої діяльності.

Сучасний навчальний підручник має враховувати перспективи індивідуальної освітньої траєкторії компетентнісного розвитку особистості. Нове молоде покоління сформоване демократичним суспільством і цифровими технологіями, сьогодні втрачає інтерес до змісту навчання, через недолугі концепти підручника, педагогічні методики викладання навчальної дисципліни та індивідуальну недо-мотивацію. Щоб змінити такий стан речей із вивченням історії в школі, потрібно здійснити ряд кроків щодо оптимізації змісту підручника, освітньої програми та методики викладання навчальної дисципліни. Адже зміст підручника має відповідати не тільки вимогам державного стандарту і програми, а й враховувати індивідуальні освітні потреби і можливості підлітків.

Результатами нашого дослідження встановлено проміжні висновки, які свідчать про ризики трансформації змісту шкільної освіти (у часі, змісті, можливостях тощо) і його методичного й ресурсного забезпечення. Затягування процесів змін у трансформаціях змісту освіти, формування інноваційного й нового вчителя, розбудови нового освітнього ресурсу та середовища, в подальшому можуть привести до найглибшої кризи в соціальному середовищі суспільства – відторгнення особистості від освіти і прагнення розвитку. А активні і ефективні зміни у змісті шкільної освіти (освітніх програмах, підручниках, методиках викладання) будуть вести систему освіти і особистість до гнучкої траєкторії розвитку компетентностей і освітньої культури свободи, розвитку індивідуальних вмінь самостійно або в групі працювати з підручниками та набуті знання і вміння застосовувати в подальшому житті.

Ключові слова: «Нова українська школа», підручник, експертиза, освітні програми, державні стандарти, зміст освіти, сталий розвиток.

BEZENA Ivan Mykhailovych –

Candidate of Philosophy, Head of the Department of Social and Humanitarian Education at the Municipal Higher Educational Institution "Dnipro Academy of Continuous Education"
Dnipropetrovsk Regional Council
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7169-2038>
e-mail: ivanbezen@ukr.net

HISTORY SCHOOL TEXTBOOK: FROM IDEA TO FINISHED PRODUCT

The article analyzes the processes of creating school textbooks on history and their examination taking place in Ukraine. "New Ukrainian School" outlined the key issue of modernizing the State Standards of the School Council, the content of educational programs and textbooks, which are focused on the formation of an educated personality of the new digital era. The textbook is of particular importance, and the intellectual process of its creation is a matter of strategic importance, just as it is an educational publication indexed by the state and intended for the development of education seekers. Relevant in the outlined process is the issue of preparation and creation of textbooks, which are formed on objective historical facts, events, and information, which will contribute to the research development of the individual through the introduction of the latest educational and didactic technologies, will increase the understanding of historical processes and will develop the interest of young people in the study of national and world history.

The school textbook remains the most important intellectual product focused on the effective educational activity of the individual, which affects the formation of universal value bases, will develop social consciousness and active social activity. Conceptually and content-wise, the school textbook needs periodic updating according to the state ideology and target content. Unfortunately, a negative situation has developed, when the school textbook is piled up with baggage of information with outdated concepts, content (informative, visual, methodical and technological) and the weakness of the research block of the practice of educational activity.

A modern textbook should take into account the perspectives of the individual educational trajectory of the competence development of the individual. The new young generation, formed by a democratic society and digital technologies, today loses interest in the content of education, due to poor textbook concepts, pedagogical methods of teaching the academic discipline, and individual lack of motivation. In order to change this state of affairs with the study of history at school, it is necessary to take a number of steps to optimize the content of the textbook, the educational program and the methodology of teaching the subject. After all, the content of the textbook must meet not only the requirements of the state standard and program, but also take into account the individual educational needs and capabilities of teenagers.

The results of our research established intermediate conclusions that indicate the risks of transformations in the content of school education (in time, content, opportunities, etc.) and its methodical and resource support. Delaying the processes of changes in the transformation of the content of education, the formation of an innovative and new teacher, the development of a new educational resource and environment, in the future can lead to the deepest crisis in the social environment of society - the rejection of the individual from education and the desire for development.

Key words: "New Ukrainian school", textbook, examination, educational programs, state standards, content of education, sustainable development.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформа шкільництва відповідно до Концепції «Нова українська школа», управлінські й педагогічні процеси вже перейшли до практичної реалізації в базовій середній освіті. Тож даному контексті ключовими управлінськими і педагогічними питаннями реформи постають проблеми щодо оновлення змісту шкільної освіти: нові – Державний стандарт базової середньої освіти, навчальні програми і плани, підручники, які враховують сучасні і стратегічні перспективи освітньої системи та суспільства в цілому, задоволення навчальних запитів здобувача освіти.

Навчальні посібники з історії призначені для індивідуального споживача знань – здобувачів освіти, за відповідною віковою категорією та освітнього рівня навчання, які через змістові лінії освітньої програми з історії подають загальну інформацію про минулі і сучасні часи розвитку людської цивілізації. На скільки він враховує індивідуальні потенціали дитини до розвитку, будуть готові освітні матеріали для самостійного дослідження і засвоєння дитиною чи потребують допомоги педагога, від цих чинників залежить

подальша лінія індивідуального освітнього розвитку.

В окреслених контекстах реформування шкільної освіти та її змісту, актуалізується загальна педагогічна проблема, яка обговорюється в науковому і педагогічному середовищі, суспільстві щодо трансформації змісту й форм дослідницької роботи для ефективного засвоєння освітнього матеріалу підручника, який відповідатиме індивідуальному та суспільному запиту на розвиток освіченої особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

До проблеми шкільного навчального підручника, завжди була прикута увага науковців і педагогів різних часів, серед них – В. Сухомлинський, А. Захаренко, М. Стельмахович, Ш. Амонашвілі та ін., її актуальність відзначили й зарубіжні вчені – Джон Д'юї, Андреас Шлейхер, Марк Генсон, Кен Робінсон, Джон Гатто та ін..

Свої думки з проблеми творення шкільного підручника, його змістовим та актуальним наповненням, окреслювали наші сучасні науковці: В. Кремень, О. Пометун, К. Баханов, Н. Яковенко, Н. Гупан, С. Костишева, М. Култаєва, І. Смагін, А. Булда, О. Удод, С. Терно, О. Жосан та ін..

Вказана проблема перебуває в дослідницькому полі науковців з філософії освіти, педагогіки, психології та історичної науки.

Мета статті. Дослідити процеси з формування нових світоглядних цілей шкільної історичної освіти у змісті, розмаїття педагогічних та філософсько-освітніх ідей щодо підручників з історії, процеси підручникотворення – від творчого задуму до експертизи, готового продукту для практичного застосування здобувачами середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвищою цінністю сучасної школи є дитина, яка постає в освітньому середовищі із своїм індивідуальним розумінням освітньої потреби, розвитку освіченості та набуття життєвих компетентностей. В цьому контексті дослідники відмічають, що «в умовах розбудови суспільства знань ЄС реалізує Стратегію, що проголошує пріоритет розумного, стійкого та всеосяжного зростання з метою підвищення конкурентоздатності й продуктивності» [15, с. 2; 10, с. 240]. Базовою основою змісту шкільної освіти є Державні стандарти (початкової, базової та профільної середньої освіти), навчальні програми та робочі плани, підручники для здобувача та ресурсно-методичний інструментарій для педагога.

Регулятором в освітній сфері – Міністерством освіти і науки України (далі – МОНУ, регулятор), наказом від 03.08.2022 №698 вже зроблено практичні кроки до зміни навчальної програми з історії (далі – НІ). У пояснюючій записці НІ визначено мету шкільної історичної освіти: 1) формування вільної особистості, яка визнає національні і загальнолюдські цінності, керується морально-етичними критеріями і почуттям громадянської відповідальності у поведінці; 2) виховання засобами історії громадянської свідомості, приналежності до власної держави, зорієнтованої на спільні суспільні цінності, пріоритети демократії і злагодності; 3) прищеплення толерантності і поваги до всіх світоглядів, релігій, звичаїв, культур, умінь знаходити порозуміння і досягати суспільно значущих цілей [9].

Реалізація вказаної мети історичної освіти має здійснюватися через розвиток історико-культурної свідомості особистості: а) накопичення знань про події, явища та процеси; б) оволодіння способами розумових дій, які необхідні для розуміння минулого та сучасного; в) усвідомлення демократичних цінностей та їх дотримання на практиці. Зміст історичного матеріалу має базуватися на наступних пріоритетах: науковість, національна спрямованість, хронологічна послідовність, логічність, людський вимір історії, постановка проблемних навчальних завдань, полікультурність, пропорції суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного і духовного процесів, красназвими лініями, історії повсякдення, мікро-історії та особливостей трансформації рівня життя населення [13].

В червні 2023 року регулятор розмістив для громадського обговорення проект документа «Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти» (далі –

КЗ), що надає суспільству розуміння стратегічних перспектив розвитку шкільної історичної освітньої галузі. Робоча група КЗ запропонувала власне бачення перспектив та визначила наступні ідеї: реформа, яка направлена на обґрунтування необхідності зміни; визначення стану шкільної історичної освіти; окреслення мети і завдання сучасної освіти; нова модель організації і структура шкільної історичної освіти (перехід на концентричну модель структури, розмежування загальноосвітньої і профільної моделі вивчення історії, нові змістові особливості освіти, проблемно-тематичний підхід до навчання); визначено умови і ресурси необхідні для реалізації даної КЗ (підготовку і перепідготовку педагогів, вимоги до модельних навчальних програм (далі – МНП), підручники і навчально-методичні матеріали, форми і методи організації навчальної діяльності, освітнє середовище).

МНП визначають тактику історичної освіти яка є за умови дотримання балансу змістового наповнення: 1) конструювання змісту з урахуванням: нормативно-правових актів, що стосуються національної безпеки та громадянського виховання; 2) сучасних здобутків світової та української історіографії; 3) дотримання принципів вікової (психофізіологічної) відповідності, поступового ускладнення, наступності, послідовності, системності, україноцентричності відображення історичного матеріалу; 4) втілення концентричних підходів із повторюваним ускладненням історичного матеріалу в розрізі циклів освіти; 5) представлення основних періодів історії України (від первісності до сьогодення) як суголосні з світовою історією; 6) інтегрувати історію України у зв'язках із фактами, явищами, процесами в європейській і світовій цивілізації [9].

Підручники та навчально-методичні матеріали сукупно становлять навчально-дидактичні і методичні комплекти з історії, є засобами для реалізації тактики окресленої МНП. Незважаючи на всебічну цифровізацію освіти, який постав як додатковий компонент в умовах особливо нестійкого розвитку життя (карантин, війна, природні та техногенні катаклізми тощо), первинним джерелом для щоденного і самостійного навчання здобувачів освіти й надалі залишається підручник (паперовий або електронний). Підручник є результатом певних конвенцій суспільства і науки щодо значущості минувшини, які водночас мають забезпечувати світоглядне формування покоління із прогнозованим майбутнім країни.

Навчальна книжка повинна поєднувати науково вивіреним зміст й ідеологічну складову та методику формування ключових і предметної компетентностей, наскрізних умінь. За внутрішнім змістом підручник має бути: збалансованим (текстова, аудіо- та візуальна інформація); враховувати оф- та онлайн можливості навчання/учіння. Відтак основою відповідності підручника є такі основоположні критерії: відповідність Державному стандарту, типовій освітній програмі, МНП; україноцентричність; гуманістичність, ціннісність, недискримінаційність;

науковість, системність, структурованість, послідовність, логічність викладу інформації тощо.

Авторам підручників рекомендовано укладаючи компетентнісний складник за МНП зважати чинники: 1) науковість (історичні категорії, елементи знань, розумінь, умінь і навичок, мають базуватися на сучасних наукових парадигмах, здобутках історіографії); 2) оптимальність (орієнтири для оцінювання, які становлять уміння, навички, ставлення, цінності тощо); 3) доступність та осяжність (орієнтири для оцінювання повинні відповідати віковим (психофізіологічним) особливостями здобувачів освіти, рівнем насиченості змістового наповнення); 4) спостережуваність та вимірюваність (орієнтири для оцінювання має ототожнюватись із тим очікуваним результатом, для якого можна дібрати запитання, завдання, вправи, та, орієнтуючись на пізнавальні досягнення здобувачів освіти).

Інтелектуальний процес підготовки макету підручника з історії, практично реалізується відповідно до нових навчальних програм, проходять у непростих умовах реалізації реформи та зовнішніх ризиків (війна, гібридні процеси і спроби підірвати стабільність в державі, переосмислення минулих історичних періодів як наративів постколоніалізму, ознаках внутрішнього супротиву концептуальним змінам тощо). Процеси створення нових ідей й форматів підручників проходить через: по-перше, протистояння світоглядів (старого і нового) щодо сучасного змісту підручника; по-друге, у розмаїтті уявлень й підходів до змістовного та інформаційного наповнення шкільного підручника, який призначений для дитини і самостійного осмислення; по-третє, сформувалась національна мережа авторських шкіл з підручникотворення для здобувачів освіти; по-четверте, розпочато процеси з формування кола професійних експертів, сформовано критерії для неупередженого оцінювання підручників; по-п'яте, залишаються системні проблеми якості змісту підручника (досягнення ідеалу, доступності викладу для здобувачів, оптимальності викладу за обсягом, пропозиції різноманітності формування критичного осмислення історичних процесів, застосування цікавих форм подачі матеріалів тощо); по-шосте, відпрацювання нових механізмів з практичної педагогічної апробації підручників у закладах освіти та формування їх методичного комплексу.

Враховуючи особливості нового часу, який ставить перед авторами задачі віднайти та запропонувати оптимальний змістовий алгоритм для ефективної побудови освітнього процесу з дітьми. Адже, щоб вибудувати новий зміст підручника враховуючи перехід від лінійного на концентричного викладу історії, актуалізації сучасних інтерактивних форм освітньої діяльності, які потребують розуміння різності індивідуальних траєкторій та пропозиції авторського шляху досягнення освітньої мети з історії. Адже сьогодні освіта розглядається як ефективний інструмент розвитку знанцевої економіки та соціальної злагоди, фактор впливу на зміни, рівність та якість освіти для життя людини. Дослідник О. Удод

відмічає, що «засоби масової комунікації ще не здатні замінити підручник у його засобах впливу на самоідентифікацію найрізноманітніших груп населення» [12, с. 8].

На нашу думку, значення підручника з курсу історії для школярів є особливим, адже він відкриває для дитини розповідь за певною системою про історичне минуле, починаючи від життя стародавніх і античних цивілізацій, інші періоди середньовіччя, нового й новітнього часу життя людства на теренах старої Європи з українськими землями, інших територій планети. Дослідники Н. Гупан та О. Пометун, відмічають ідею, що підручники повинні забезпечити учням можливості опанування програми, формування компетентностей на історичному матеріалі [6, с. 123].

Дослідник І. Смагін поглиблює проблему далі і висловлює думку, що книга має враховувати вікові й психологічні особливості учнів та вимоги до основних форм навчання (за новим стандартом – урок і практичне заняття) [16, с. 695]. Продовжуючи його світоглядні ідеї, можна окреслити загальнонаціональні стратегії й тенденції у роботі з підручникотворення, реалії сучасності призводять до світоглядних конфліктів, присутні хибні уявлення про академічну свободу авторів підручників щодо науковості й доступності викладу, трактування сучасної національної історіографії і застосування застарілих світоглядів, відповідності змісту державної ідеології, простоти, оптимальності, балансу різної дослідницької роботи тощо.

З питання визначення відповідності макетів підручників в контексті надання грифу постає процедура його експертизи. В ході експертизи змісту поданих матеріалів підручника на виконання нормативних актів, проводиться оцінка викладених інформацій про історичні події, які співставляються із науковими дослідженнями, оцінюється врахування вікової дитячої психології щодо сприйняття обсягів і форми матеріалів, використання норм академічної доброчесності тощо. Окреслене інколи може стати на заваді досягнення консенсусу та призводить до непорозуміння в контексті «автор-експерт». Такі ситуації, в подальшому переводять кризові явища на інший рівень – «вчитель-дитина» та «дитина-підручник». Адже в умовах сучасних викликів (карантин, війна) загострились проблеми розвитку навичок самостійного освоєння підручника через перевантаження змістового викладу освітньої інформації, особливостями індивідуального освоєння поданої тематичної інформації (текстової, графічної, візуальної тощо), сприйняття, розуміння або несприйняття здобувачем освіти поданих матеріалів (фактів, подій, персоналій тощо).

Сучасні дослідники окреслюють основні тенденції реалізації історіографії й освіти та підручникотворення, які суттєво впливають на шкільний освітній процес зростаючої особистості: «гуманізація освіти направлена на утвердження людини, як найвищої суспільної цінності»; гуманітаризація освіти, яка покликана на формування людських цінностей; національна

спрямованість освіти, що полягає у невіддільності українського від загальноцивілізаційного історичного розвитку; перехід від інформаційних форм освіти до активних пошукових і донаукових методів навчання та досягнення найефективнішого розвиваючого самостійного освітнього результату тощо [3, с. 105; 11]. Відповідно актуалізується питання про ідеї, які спонукають до критичного осмислення і висвітлення антропологічного підходу до викладу подій історії та допомагає побачити місце окремої людини в загально-суспільному розвитку в минулі і сучасні часи, які можуть стати індивідуальним прикладом до вибудовування траєкторії власного життя.

Проаналізувавши загальну ситуацію із процесами підручникотворення, відмічаємо: *по-перше*, вказане питання в цілому отримало унормування в Концепції «Нова українська школа», наказами регулятора із модернізації навчальних програм з історії на основі компетентнісного підходу, науковості, критичного осмислення процесів, формування цивілізованої і освіченої особистості, яка має загально цивілізаційні ціннісні основи життєдіяльності, але нажалі, підходи залишаються старими – нав'язати здобувачам освіти свою освітню траєкторію, а не спільно розібратися, врахувати запити школярів щодо змісту підручника з історії.

По-друге, в Україні вже історично сформувались близько 30 різних осередків авторських колективів та видавничих груп («Астон», «Генеза», «Грамота», «Освіта», «Основа», «Ранок», «Фоліо» тощо), які направляють свій освітній продукт для здобувачів середньої освіти на їх змістове, доступне для розуміння й розвитку, якісне підручникотворення для масової школи – рівень стандарту та гімназій і ліцеїв – профільного (поглибленого) рівня.

По-третє, попри певні аспекти недосконалості вказаної системи підручникотворення, вони виконують освітню місію та сприяють світоглядному розвитку школярів, адже це основна навчальна книга з історичної освіти, яка допомагає дитині, самостійно, без участі дорослих (педагога, батьків, інших осіб) досліджувати історичне минуле людства.

По-четверте, науковий і державний фільтр для підручника – незалежна і різнобічна експертиза, яка стає професійним процесом з особливими завданнями від регулятора щодо неупередженої оцінки змісту, ідеології та культури викладу інформації, академічної доброчесності, оптимальності інформаційних матеріалів (подій, хронологічних дат, постатей тощо) та практико зорієнтований виклад історичних подій минулого, критичне осмислення процесів й персоналій, можливості формувати власну думку про події. Сьогодні експертиза постає процесом досить складними задачами з змістового, наукового і аналітичного опрацювання макету, проведення оцінювання підручника як інтелектуального продукту для здобувача освіти, дослідити внутрішню структуру й зміст авторської справи,

зробити загально збалансовані експертні висновки [4, с. 257, 780].

По-п'яте, змістова складова нових підручників для здобувачів середньої освіти, яка поки що залишається далеко від ідеалу, є актуальною, не дивлячись на вже запроваджені і реалізовані оптимізаційні заходи програми з історії, оновлення змістових ліній підручників тощо. Освіта повинна зосередитися на способах мислення, роботи, інструментах для роботи, здатності жити в багатогранному світі й виконувати роль активних і відповідальних громадян [17, с. 34].

Навчальний матеріал підручника має бути чітко структурованим, методологічно виправдано та розподілений на розділи, параграфи тощо. У підручнику мають бути: основні та додаткові рубрики; застосовувати художні/документальні ілюстрації, карти, схеми тощо. Зміст обов'язково має поєднувати факти з історії України та світу, орієнтувати школярів на інтеграцію їх знань з географії, літератури, мистецтва й інформатики. Використання міжпредметних зв'язків спрямоване на узагальнення знань школярів про появу і розвиток людини у давнину, світові цивілізації та їх вплив на становлення людства на конкретних територіях.

Адже, наприклад, візуальні матеріали підручника є важливим методичним інструментарієм, який сприяє розвитку образного мислення про минулу епоху та вміння аналізувати історичне значення окресленого періоду. В досліджених навчальних підручниках розміщуються в середньому від 150 до 200 візуальних матеріалів. Сучасна психолого-педагогічна наука окреслює правила ілюстрування підручника історії, адже вони є візуальними доповненнями до тексту, заміниками текстів і допомагають краще усвідомити контекст подій шляхом включення органів зорового і емоційного чуття, абстрагування на конкретних фактах життєдіяльності людини та підсилюють сприйняття інформації через прочитане і візуалізацією.

Ми визначили передумови сучасної життєвої практики, яка б спонукала дитину: до діалогу (висловлювання власних думок, міркувань, позицій, висловів розв'язання проблеми), творчого характеру роботи, підбору аргументації для підтвердження своїх світоглядних думок, самопізнання та самооцінки, формування загальних життєвих цілей та цінностей, розвитку здібностей, нахилів та творчості, співпраці з іншими особами різних вікових груп.

Актуальною є думка американського дослідника Дж. Гатто, «коли ідею освіти обмежили формальним шкільним навчанням, громадській поступово втратила бачення реальності» [7, с. 86, 190]. Ми, можемо говорити, про певну втрату інтересу/зацікавленості суспільства і дитини, до процесів навчання та якісного змісту навчальної інформації, до перспектив власного життя, а це свідчить про негативні освітні тенденції та перспективи освіти. Сучасна школа не має вбивати дослідницьке прагнення особистості, лише правильно його направляти і розвивати. Про що, свого часу, ми вже висловлювали власні судження

щодо «розвитку культури свободи, вмінь працювати з підручниками та самоосвіти особистості» [1, с. 190; 2, с. 34].

В той же час виникає актуальне питання, яке відстоює Н. Яковенко щодо «олюднення минулого» та «вибору способу увічнення минулого» [18]. Ми запитуємо, авторів підручників, а де людина, з цікавою життєвою історією, прикладами життєвих цінностей і поступків, родинні відносини, культурні надбання, де приклади для наслідування у сучасному світі, її особистісні переживання, ідеї, переконання тощо? На думку дослідників, нажаль, в сучасному змісті підручників відсутні аспекти позитивізму, намітився глибокий розрив між минулим і сучасним розвитком [7, с. 46; 18; 5, с. 30].

На завершення є думка, що останній період у зв'язку із ризиками (карантини, війна тощо) виникають проблеми щодо забезпечення школи паперовими підручниками, хоча певний час тому регулятор вже ставив питання про створення електронних підручників з комплектом додаткових навчальних джерел та бази відомостей. Можливо вже на часі розпочати перехід саме на цю модель і сформувати варіант цифрового носія з повним комплектом для навчання на певних рівнях шкільної освіти. В усякому разі, потрібно шукати практичні і ефективні шляхи виходу із такої кризової ситуації щодо навчальних підручників в школах України, можливо це створить додаткові мотивації через сучасні ресурси навчання здобувачів освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Підсумовуючи, слід зазначити, що вже існують нові покоління підручників з історії, які вже цілком відмінні від покоління попереднього часу. В той же час залишаються проблеми з поглиблення оновлення навчальної літератури призначеної здобувачам освіти на основах науковості, доступності, зрозумілого викладу, оптимального за обсягом, дослідницького змісту і різноплановістю самостійних форм дослідження, не обтяженої змістом подій (персоналіями) та джерелами тощо.

Першочерговими завданнями національної шкільної історичної освіти є гуманізація і антропологізація історичного минулого; висвітлення культурних та соціальних здобутків у минулому; нові форми розміщення текстової й візуальної історичної інформації, яка призначена для дітей середнього або старшого шкільного віку; потреба у розширенні практичної сфери оцінювання змісту і якості підручників; компетентісно-практична зорієнтованість дослідницьких тем курсу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безена І. М. Культура свободи особистості в освітньому середовищі: сучасні тенденції та філософія проблеми. *Virtus: науковий журнал*. 2017. №18 (листопад). С.10-15.
2. Безена І.М. Перспективи трансформації змісту освіти як засобу самореалізації особистості школяра в умовах становлення нової філософсько-освітньої

парадигми. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2015. №2 (118). С. 31-37.

3. Будда А.А. Нові підходи до відбору і структурування змісту підручника історії України. *Інформаційний вісник АН ВО України*. 2011. №4. С. 104-107.

4. Великий тлумачний словник сучасної української школи уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

5. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації. К. «Yakaboo Publishing». 2019. 656 с.

6. Гупан Н, Пометун О. Проблеми конструювання змісту шкільної навчальної програми з історії України для 8-го класу. *Український педагогічний журнал: науковий часопис*. 2016. №3. С. 121-131.

7. Гатто Дж. Прихована історія американської освіти. Глибоке дослідження в'язниці сучасного шкільного навчання. Львів: Видавництво «ДІОР-К», 2016. 412 с.

8. Гатто Дж. Вчитель 2.0. Як розв'язати проблему американського шкільництва. Переклала з англ. Т. Дитина. Львів: «Літопис», 2016. 168 с.

9. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Наказ МОНУ від 03.08.2022 №698. URL: www.mon.gov.ua

10. Костилова С.О. Образи Європи у наративах підручників з історії України для вищої школи. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. К.: КПІ, 2018. Випуск 46. С. 226-241.

11. Кремень В., Ляшенко О., Локшина О. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура. *Вісник НАПН України*. 2020. №2 (2). С. 1-10.

12. Удод О.А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 8-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_8_5

13. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: www.mon.gov.ua

14. Маєр Роберт. Як навчати історії? Форум. *Україна модерна*. Київ, 2012. Вип. 19. С. 15-16.

15. Спільна історія для Європи без кордонів. *Universitat Wien, Austrian Chairmanship, Council of Europe*. November 2013 – May 2014. URL: <https://rm.coe.int/168065457a>

16. Смагін І.І. Дидактичний та методичний критерії якісного підручника з історії для старшокласників. *Проблеми сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 693-700. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_80

17. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. Переклала з англ. Ганна Лелів. Львів: Літопис, 2018. 296 с.

18. Яковенко Н.М. Концепція нового підручника української історії. *Інститут історії України*. 2010. №6. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/polit.ru-lectures-2010-03-18-uchebniki-html/polit.ru-lectures-20100318uchebniki.html.pdf>

REFERENCE

1. Bezena, I. M. (2017). Kultura svobody osobystosti v osvitnomu sere dovys hchi: suchasni tendentsii ta filosofia

problem. [Culture of Personal Freedom in the Educational Environment: Contemporary Trends and the Philosophy of the Issue]. *Virtus: naukovyi zhurnal*. №18. S.10–15. [in Ukrainian]

2. Bezena, I.M. (2015). Perspektivy transformatsii zmistu osvity yak zasobu samorealizatsii osobystosti shkoliara v umovakh stanovlennia novoi filosofsko-osvitnoi paradymy. [Prospects of Transforming Educational Content as a Means of Self-Realization for School Students in the Emerging Context of a New Philosophical-Educational Paradigm]. *Hrani: naukovo-teoretychnyi i hromadskopolitychnyi almanakh*. №2 (118). S. 31–37. [in Ukrainian]

3. Bulda, A.A. (2011). Novi pidkhody do vidboru i strukturuvannia zmistu pidruchnyka istorii Ukrainy. [New Approaches to Selection and Structuring of the Content of the Ukrainian History Textbook]. *Informatsiinyi visnyk AN VO Ukrainy*. №4. S.104–107. [in Ukrainian]

4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi shkoly/ uklad. i hol. red. [Great Explanatory Dictionary of Contemporary Ukrainian School]. V. T. Busel. K., Irpin: VTF «Perun», 2001. 1440 s. [in Ukrainian]

5. Hrytsak, Ya. (2019). Narysy istorii Ukrainy. Formuvannia modernoi ukrainskoi natsii. [Essays on the History of Ukraine: Formation of the Modern Ukrainian Nation]. K.: Yakaboo Publishing. 2019. 656 s. URL: <http://history.franko.lviv.ua/PDF%20Final/Grycak.pdf> [in Ukrainian]

6. Hupan, N., Pometun O. (2016). Problemy konstruiuvannia zmistu shkilnoi navchalnoi prohramy z istorii Ukrainy dlia 8-ho klasu. [Challenges in Constructing the Content of the School Curriculum for Ukrainian History in the 8th Grade]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal: naukovyi chasopys*. № 3. S. 121–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2016_3_15 [in Ukrainian]

7. Gatto, Dzh. (2016). Prykhovana istoriia amerykanskoi osvity. Hlyboke doslidzhennia v'iaznytsi suchasnoho shkilnoho navchannia. [The Hidden History of American Education: A Profound Exploration of the Prison of Modern Schooling]. Lviv: Vydavnytstvo «DIOR-K». 412 s. [in Ukrainian]

8. Gatto, Dzh. (2016). Vchytel 2.0. Yak rozv'iazaty problemu amerykanskoho shkilnytstva [Teacher 2.0: Solving the Issue of American Schooling]. Lviv: «Litopys». 168 s. [in Ukrainian]

9. Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia. 6-11 klasy. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [History of Ukraine. World History. Grades 6-11. Educational Program for General Secondary Education Institutions]. Nakaz MONU vid 03.08.2022 №698. URL: www.mon.gov.ua [in Ukrainian]

10. Kostylieva, S.O. (2018). Obrazy Yevropy u naratyvakh pidruchnykiv z istorii Ukrainy dlia vyshchoi shkoly. [Perceptions of Europe in the Narratives of History Textbooks for Higher School Education in Ukraine]. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats*. K.: KPI, Vypusk 46. S. 226–241. URL: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2018/10/46_17_Kostylieva.pdf [in Ukrainian]

11. Kremen, V., Liashenko, O., Lokshyna, O. (2020). Zahalna serednia osvita Ukrainy v konteksti osvity krain Yevropy: tryvalist i struktura. [General Secondary Education in Ukraine in the Context of Education in European Countries: Duration and Structure]. *Visnyk NAPN Ukrainy*. 2 (2). S. 1–10. [in Ukrainian]

12. Udod, O.A. (2013). Shkilna istorychna osvita yak reprezentant polityky pam'iaty. [School Historical Education as a Representative of Memory Politics]. *Natsionalna i istorychna pam'iat: naukovyi zhurnal*. Kyiv. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_8_5 [in Ukrainian]

13. Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity [On Certain Issues of State Standards for General Secondary Education]. *Postanova KMU vid 30 veresnia 2020 r. № 898*. URL: www.mon.gov.ua [in Ukrainian]

14. Maier, R. (2012). Yak navchaty istorii? Forum. [How to Teach History? Forum]. *Ukraina moderna*. Kyiv. Vypusk 19. S.15-16. URL: http://uamoderna.com/images/archiv/19/um_19_forum.pdf [in Ukrainian]

15. Universitet Wien, Austrian Chairmanship, Council of Europe, (2014). Spilna istoriia dlia Yevropy bez kordoniv. [Shared History for Europe Without Borders]. Strasburh. November 2013 – May 2014. URL: <https://rm.coe.int/168065457a> [in Austrian]

16. Smahin, I. I. (2014). Dydaktychni ta metodychni kryterii yakisnoho pidruchnyka z istorii dlia starshoklasnykiv. [Didactic and Methodological Criteria for a Quality History Textbook for High School Students]. *Vyp. 14*. S. 693-700. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_80 [in Ukrainian]

17. Shleikher, A. (2018). Naikrashchyi klas u sviti: yak stvoryty osvitniu systemu 21-ho st. [The Best Class in the World: Creating a 21st Century Educational System]. Lviv: Litopys. 296 s. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/ya_kistosviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoryti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf [in Ukrainian]

18. Yakovenko, N. M. (2010). Kontseptsiiia novoho pidruchnyka ukrainskoi istorii. Instytut istorii Ukrainy. [Concept of a New Ukrainian History Textbook: Institute of History of Ukraine]. № 6. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/polit.ru-lectures-2010-03-18-uchebnikihtml/polit.ru-lectures-2010-03-18-uchebnikihtml.pdf> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕЗЕНА Іван Михайлович – кандидат філософських наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального вищого навчального закладу «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради.

Наукові інтереси: процеси шкільного підручничкового розроблення з історії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BEZENA Ivan Mykhailovych – Candidate of Philosophy, Head of the Department of Social and Humanitarian Education at the Municipal Higher Educational Institution "Dnipro Academy of Continuous Education," Dnipropetrovsk Regional Council.

Scientific interests: processes of creating school history textbooks.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2023 р.